

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.962+340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.2/05>

Адамчук Н.В.

ПВНЗ «Європейський університет»

КАСАЦІЙНІ ФІЛЬТРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ БАГАТОВИМІРНОГО КОНТРОЛЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексне дослідження феномену касаційних фільтрів як складової процесуального механізму багатовимірного контролю у сфері цивільного судочинства України. Незважаючи на нормативну регламентацію касаційного провадження в чинному процесуальному законодавстві, його практичне застосування виявляється непередбачуваним та викликає значну кількість наукових і практичних дискусій. Це зумовлює необхідність ґрунтовного теоретико-методологічного осмислення поняття «процесуального (касаційного) фільтра» як доктринального та юрисдикційного конструкту. **Мета розвідки.** Метою дослідження було визначено ідентифікацію методологічних підходів до визначення правової природи процесуального (касаційного) фільтра, систематизацію його функціонального призначення та типологізацію наявних підходів до розуміння цього феномену у вітчизняній юридичній науці. **Методологія дослідження.** Застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, зокрема: діалектичного, системно-структурного, порівняльно-правового, а також методів логічного аналізу й синтезу, що дозволило забезпечити багаторівневе охоплення предмета дослідження. **Основні висновки.** У процесі аналізу встановлено, що термін «касаційний фільтр» або «процесуальний фільтр» набув поширення в доктринальній площині, однак відсутній у позитивному праві. Його зміст оприявнюється через поєднання нормативного регулювання та практики дискреційного тлумачення Касаційного цивільного суду Верховного Суду. Виявлено кілька моделей фільтрації, які варіюються від формально-процедурних (наприклад, обов'язковість проходження апеляційної інстанції) до змістовних (оцінка суспільної значущості, наявність правової невизначеності, новизна правових питань тощо). У результаті типологізовано п'ять основних наукових підходів до визначення сутності касаційних фільтрів: 1) функціонально-процесуальний (розгляд фільтрів як формального інструменту судового контролю та селекції); 2) категоріально-понятійний (аналіз терміно-поняття фільтра крізь призму правової дефініції); 3) порівняльно-правовий (вивчення іноземного досвіду щодо обмеження касаційного перегляду); 4) критико-аналітичний (оцінка ефективності, доцільності та потенційних ризиків касаційного фільтрування); 5) аксіологічний (фокус на ціннісно-орієнтованих критеріях – справедливості, доступ до правосуддя, баланс інтересів). **Перспективи подальших досліджень.** Зроблено висновок про необхідність подальшого теоретичного та практико-орієнтованого розвитку класифікації касаційних фільтрів із метою формулювання цілісної дефініції цього явища як інструменту селективного доступу до касаційного перегляду в умовах функціонування судової системи на принципах ефективності, правової визначеності та процесуальної справедливості. Дослідження сприяє формуванню цілісної теоретичної основи для розуміння касаційних фільтрів як невід'ємного елементу процесуальної справедливості та правової передбачуваності в цивільному судочинстві.

Ключові слова: касаційні фільтри, цивільне процесуальне право, наукова доктрина, Верховний Суд, процесуальні бар'єри.

Постановка проблеми. Узагальнений аналіз ухвал про відкриття провадження Касаційного цивільного суду Верховного Суду свідчить, що рішення про відкриття касаційного провадження

частіше ухвалюються у справах, які стосуються соціально значущих правовідносин, а саме: стягнення заробітної плати та інших трудових виплат, відшкодування шкоди внаслідок дорож-

ньо-транспортних пригод, стягнення аліментів, виплати одноразової грошової допомоги, а також стягнення заборгованості перед банківськими чи державними установами. Втім, навіть звернення до Суду у таких категоріях справ не означає, що справа буде прийнята до розгляду.

Попри загальну тенденцію до відкриття касаційного провадження у названих та інших справах, що мають соціальну або індивідуальну значущість, сам факт звернення до Верховного Суду не є гарантією прийняття справи до розгляду. Суд щоразу здійснює оцінку дотримання фільтрів допуску, передбачених процесуальним законом, зокрема – чи порушує касаційна скарга питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики, або ж чи має справа виняткове значення для заявника. Як свідчить аналіз, посилення скаргників на вказані критерії часто визнаються судом формальними або декларативними. Показовим прикладом є взаємопротилежні висновки Верховного Суду щодо відкриття касаційного провадження у справах, пов'язаних з неналежним виконанням зобов'язань за кредитними договорами, в яких заявники (зокрема банки) обґрунтовують виняткове значення справи тим, що невиконання відповідачем зобов'язань перешкоджає стабільній роботі установи, обмежує її права та порушує

майнові інтереси. У ряді справ така мотивація розцінюється Судом як проста незгода з рішеннями судів попередніх інстанцій, а у інших випадках – як наявність підстав для перегляду справи у касаційному порядку [1; 2].

Зазначене свідчить про існування жорсткої системи касаційних фільтрів, запровадження яких обумовлено як необхідністю ефективного використання судового ресурсу, так і прагненням до забезпечення єдності правозастосовної практики. Водночас помилковим є уявлення про те, що проблематика касаційних фільтрів вичерпується виключно їх нормативною фіксацією у положеннях Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Зокрема, стаття 389 ЦПК України, яка визначає підстави касаційного оскарження, хоч і містить вичерпний перелік формальних критеріїв допуску скарги до розгляду, однак їхнє практичне застосування здійснюється з урахуванням тлумачень, напрацьованих Верховним Судом, насамперед щодо змістовного наповнення оціночних понять, таких як «фундаментальне значення», «виняткове значення» чи «значний суспільний інтерес». До того ж, положення статті 389 ЦПК України застосовуються не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими процесуальними нормами, що регулюють доступ до касаційного перегляду, – зокрема, нормами щодо малознач-

Рік	Загальна кількість ухвал	Відмов у відкритті	Відсоток відмов (%)
2018–2019	3851	3400	88,28%
2019–2020	6209	5624	90,58%
2020–2021	7313	6775	92,65%
2021–2022	6550	6134	93,65%
2022–2023	5850	5526	94,45%
2023–2024	6785	6386	94,12%
2024–2025 (станом на 06.04.2025)	4942	4628	93,63%

Рис. 1. Аналітика статистичних даних щодо відкриття касаційного провадження Касаційним цивільним судом Верховного Суду (2018–2025) (Середній відсоток відмов у відкритті провадження за весь досліджуваний період склав 92,76%).¹

¹ Пошуку у ЄДРСР здійснювався за наступними ключовими словами: «має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики» NOT «Виправити в ухвалі Верховного Суду» NOT «призначити до судового розгляду» NOT «Відкрити касаційне провадження». До уваги бралися лише ухвали Касаційного цивільного суду Верховного Суду (01.01.2018–06.04.2025).

ності справ, процесуального інтересу, забезпечення ефективного судового захисту, а також сутності касаційної інстанції як «суду права» тощо. Незважаючи на законодавче унормування касаційного провадження, механізм його «запуску» залишається складним для прогнозування, що зумовлює потребу в науковому осмисленні поняття «касаційного фільтра» як доктринальної та судової категорії. Повноцінне розкриття цього терміно-поняття можливе, зокрема, за умови аналізу типологізації, запропонованої у науковій літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах цивільного судочинства проблематика касаційних фільтрів набула значного науково-практичного інтересу. Дослідженням цього інституту приділено увагу в наукових працях Д. Луспєника, С. Щербака та С. Мирославського а також у публікаціях, в яких систематизовано й проаналізовано предметні повноваження Верховного Суду (зокрема авторства Д. Гудими, К. Гусарова, В. Комарова, В. Кройтора, М. Шумило, С. Яковлева). Важливість обраної тематики підсилюється тим, що теоретичне осмислення фільтраційного механізму здебільшого здійснюється практикуючими суддями Верховного Суду, які безпосередньо беруть участь у його формуванні та застосуванні на практиці. Судді Верховного Суду, зокрема В. Крат, В. Пророк, С. Погрібний, О. Ступак, І. Литвиненко та О. Ситнік, у своїх процесуальних документах надають мотивацію щодо прийняття чи відмови у відкритті касаційного провадження. Завдяки цьому навіть умовно формальні документи, такі як ухвали, набувають глибшого змістового наповнення та слугують важливим джерелом для розуміння критеріїв застосування згаданих фільтрів.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є вивчення наукових підходів до концептуального наповнення поняття «процесуального (касаційного) фільтра» та систематизація доктринальних типологізаційних критеріїв, що визначають його сутність і функціональне призначення.

Виклад основного матеріалу. Актуальність дослідження касаційних фільтрів зумовлена трансформацією цивільного процесуального законодавства, зокрема змінами 2018 року, які розширили дискреційні повноваження Верховного Суду в касаційному провадженні та підсилили значення його правових висновків. Триває формування інституту касації, його концептуальне відмежування від апеляційного перегляду, а також адаптація до сучасних соціально-полі-

тичних реалій спричиняють постійне оновлення підходів до визначення сутності та переліку касаційних фільтрів. Наразі чинна система обмежень щодо прийнятності касаційної скарги є складною, фрагментарною та недостатньо впорядкованою, що ускладнює її практичне застосування. Додаткових труднощів завдає широке використання оціночних понять, тлумачення і наповнення яких значною мірою покладено на сторону скажника, що потребує високого рівня правової аргументації вже на етапі подання касаційної скарги.

Саме поняття фільтрів є неновим для процесуальної доктрини, однак не отримало своє відображення у законодавстві [3, с. 85]. За визначенням А. Алєніна, кожна галузь процесуального права повинна передбачати наявність попереднього – фільтраційного або перевірконого – етапу, який передуює основному розгляду справи [4, с. 202]. Ще у 2009 році С. Глушенко застосувала термін «процесуальний фільтр» для позначення запровадженого у 2002 році механізму обов'язкового перегляду справи апеляційною інстанцією як передумови звернення до Верховного Суду України (надалі також – ВСУ) [5, с. 92]. У подальшому, у 2012 році, дослідниця у співавторстві з О. Ткачуком розширили зміст цього поняття, ототожнивши його з процесуальними підставами для подання касаційної скарги та запропонували їх систематизований перелік [6]. Подібний підхід зустрічаємо і у В. Комарова, який вбачав за необхідне існування двох касаційних фільтрів: 1) необхідності попереднього апеляційного оскарження та 2) попереднього розгляду касаційної скарги колегією суддів [7, с. 600].

У наукових позиціях О. Шутенко, І. Ємельянової та В. Кройтора простежується альтернативний підхід до визначення меж касаційного перегляду. Дослідники акцентують на доцільності збереження процесуальної можливості оскарження в касаційному порядку не лише рішень судів першої інстанції, а й випадків бездіяльності апеляційного суду, якщо той, відповідно до вимог закону, був зобов'язаний вчинити певні дії [8; 9; 10, с. 12; 11, с. 200-202].

Водночас М. Гарієвська використала це терміно-поняття в іншому контексті – для позначення процесу судової оцінки доказів на предмет їх належності [12]. К. Гусаров, оцінюючи законодавче положення, за яким вирішення питання про допуск справи до перегляду Верховним Судом України віднесено до повноважень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ, звернув увагу на важливість

цього аспекту для забезпечення права на доступ до суду. Він використав відповідну термінологію і визначив колегію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як касаційний фільтр [13, 14, с. 185, 15].

Науковий інтерес становить також підхід, запропонований Г. Ахмач, яка у своїй публікації 2015 року розглядає мотивацію Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як один із проявів процесуального фільтра. На думку дослідниці, саме аргументація цього суду при вирішенні питання про недопущення справи до касаційного перегляду Верховним Судом України виступає не лише інструментом попереднього процесуального контролю, але й свідчить про певну автономність суду касаційної інстанції у реалізації дискреційних повноважень. Такий підхід дозволяє трактувати процесуальний фільтр не лише як формальну передумову допуску справи до касаційного перегляду, але й як змістовний, подекуди суб'єктивний, механізм [16, с. 203-204]. У публікації 2017 року, присвяченій реформі переходу від чотириланкової до триланкової судової системи, дослідниця акцентує на проблемах застосування процесуальних фільтрів, зокрема через невизначеність суддівського розсуду при вирішенні питань про поновлення строків касаційного оскарження та класифікації справ як малозначних [17, с.70].

К. Гусаров також звертає увагу на складність взаємозв'язку між процесуальними фільтрами та дискреційними повноваженнями касаційного суду. Зокрема, у процесі допуску справ до перегляду у касаційному порядку Верховний Суд може реалізовувати дискрецію з урахуванням значущості справи для забезпечення єдності судової практики. Найбільшу доктринальну складність становить визначення меж і критеріїв такої дискреції, яка, на думку цього автора, має формуватися з урахуванням підходів Європейського суду з прав людини [13, с. 271]. О. Рогач, у свою чергу, пов'язує судову дискрецію з аксіологічною складовою правосуддя, наголошуючи на обов'язку судді не лише уникати свавілля та раціонально обґрунтовувати рішення, а й ураховувати загальносуспільні цінності, імпліцитно закладені в конституційно-правову систему [18, с. 367].

Подібно до позиції Г. Ахмач, С. Торбас у своїй праці (2020) проводить аналогію із поняттям фільтра касаційного суду перед ВСУ, розглядаючи інститут керівника органу досудового розслідування в контексті КПК України 2012 року. Автор зазначає, що керівник виступає своєрідним филь-

труючим елементом щодо діяльності слідчого, здійснюючи процесуальний контроль за прийнятими рішеннями, ініціативами та процесуальними діями [19, с. 13].

На думку Н. Сакари, ефективне функціонування судової влади неможливе без нормативного структурування меж її реалізації. Поняття «фільтр» у цьому контексті використовується як синонім до процесуальних механізмів, що обмежують можливість порушення справи у суді у випадках, коли спір не належить до сфери судової діяльності або не стосується юрисдикції конкретного суду. Такий підхід впливає з розуміння судової юрисдикції як міжгалузевого інституту, що визначає обсяг і межі повноважень суду в цивільному, кримінальному, господарському чи адміністративному провадженні [20, с. 97, 100].

На етапі обговорення проєкту нової редакції Цивільного процесуального кодексу України у 2017 році Д. Луспеник обґрунтовано наголошував на доцільності запровадження системи касаційних фільтрів, зважаючи на винятковий характер касаційного перегляду. На його думку, звернення до касаційної інстанції можливе лише за дотримання двох ключових умов: по-перше, забезпечення принципу інстанційності шляхом попереднього розгляду справи та ухвалення остаточного рішення судами нижчих інстанцій; по-друге, наявності обставин, які прямо стосуються функції касаційного суду як гаранта захисту публічних або приватних інтересів у правозастосуванні [21].

Окремі науковці, визнаючи важливість запровадження процесуальних фільтрів як елементу оптимізації касаційного провадження, водночас звертали увагу на проблемні аспекти їх реалізації, насамперед у контексті забезпечення ефективного доступу до правосуддя [22, с. 7-9]. Уваги заслуговують міркування О. Борисової, К. Гусарова та К. Рутвяна, викладені у 2005, 2020 та 2019 роках відповідно, щодо організаційної структури суду та необхідної кількості суддів у контексті впровадження чіткої системи касаційної фільтрації. На думку К. Гусарова, запровадження ефективного механізму допуску касаційних скарг – незалежно від обраної моделі (французької, німецької, або ж більш жорстких британської чи американської) – сприятиме оптимізації навантаження на Верховний Суд [23, с. 72, 81; 24, с. 384-385].

С. Кравченко та О. Яновська у контексті аналізу механізму перегляду судових рішень національними судами України у разі встановлення міжнародною судовою установою порушення міжнародних зобов'язань держави зазначають,

що поняття «процесуальний фільтр» включає комплекс елементів: нормативно закріплені критерії допустимості повторного розгляду справи, процесуальні обмеження, які запобігають зловживанню правом на перегляд, а також селекційний механізм, що дає змогу виокремити ті справи, в яких повторний розгляд дійсно необхідний для забезпечення *restitutio in integrum* відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [25].

Ця термінологія активно використовувалася також у процесуальній доктрині інших галузей (публікації Л. Лобойко 2005, Г. Глобенко 2006, А. Аленіна 2012-2013, Д. Шиловой 2014, І. Канюка 2016, Є. Лазоренко 2021 з тематики кримінального процесу, М. Борисевича 2019, М. Бояринцевої 2019, К. Владовської 2020 та Рогача О. 2023 адміністративне судочинство, конституційні провадження (Д. Гараджаєв 2017)).

С. Щербак та С. Мирославський у публікації 2022 року наводять наступне визначення касаційних фільтрів: «це встановлені законом обмеження в доступі до касаційного суду, що унеможливають право на подачу касаційної скарги та право на касаційний розгляд» [3, с. 86].

К. Білоус (2023) надає визначення процесуальним (касаційним) фільтрам як «структурно-морфологічній та функціонально цілісній системі послідовно організованих процесуально-правових засобів за допомогою яких, по-перше, забезпечується рестрикція інстанційного перегляду судових рішень, а по-друге, регулюються обсяги та межі оскарження» [26, с. 167].

Дослідниця Н. Сакара розглядає таку організацію судової влади, яка з одного боку гарантує кожній особі право на звернення до суду, а з іншого – містить внутрішню систему обмежень (фільтрів), спрямованих на попередження зловживання доступом до правосуддя. Вона пропонує поділ фільтрів на дві основні групи: – ті, що взагалі унеможливають звернення до суду (зокрема у разі відсутності предмета судового захисту), – та ті, які унеможливають звернення до конкретного суду через неправильне визначення юрисдикції [20, с. 97, 100].

У праці С. Щербак та С. Мирославського пропонується поділ касаційних фільтрів на дві основні категорії: безумовні та умовні. До першої групи належать імперативні обмеження доступу до касаційного перегляду, за наявності яких право на подання касаційної скарги повністю виключається. Прикладом такого обмеження є розгляд справи за правилами спрощеного позовного про-

вадження. Натомість умовні касаційні фільтри передбачають можливість допуску скарги до розгляду, проте за дотриманням певних встановлених законом критеріїв [3, с. 86].

З аналізу змісту запропонованої статті бачається можливим виокремити ще три типологізаційні критерії для класифікації касаційних фільтрів: І. за ступенем суб'єктного впливу на вирішення питання прийнятності скарги; ІІ. за характером (видом) обмеження та ІІІ. за ступенем юридичної складності їх застосування (*пункт ІІІ – власне доповнення – Н. А.*).

І. Щодо першого із названих критеріїв, слід зазначити, що згадані дослідники звертають увагу на вагому роль скаржника (або його представника) у процесі формулювання й належного обґрунтування підстав для відкриття касаційного провадження. Разом з тим, не менш важливим є і функціональний вплив суддів касаційної інстанції, які здійснюють оцінку зазначених доводів та ухвалюють рішення щодо прийнятності скарги на їх основі. Отже, прийнятність касаційної скарги визначається в результаті складної взаємодії між сторонами процесу та судом, а також з урахуванням імперативних вказівок закону.

У контексті зазначеного варто уваги є позиція К. Білоуса, який у дисертаційному дослідженні 2023 року розглядає малозначність справ як касаційний фільтр. Автор не лише звертає увагу на те, що малозначною справа може бути визнана як в силу закону, так і за результатом такої її оцінки Судом касаційної інстанції (наприклад у немайнових спорах, які в силу закону прямо не віднесені до малозначних, а також у випадку покликання заявника на порушене у скаргі питання, яке має фундаментальне чи виняткове значення або ж на значний суспільний інтерес у вирішенні справи) [26]. Подібні міркування знаходимо у напрацюваннях О. Колісника [27, с. 48].

Критерій «за співвідношенням загального та спеціального» у системі касаційних фільтрів базується на діалектичному розмежуванні категорій загального (універсального) та одиничного (спеціального), яке було концептуалізовано К. Білоусом у межах аналізу інституту касаційного оскарження. Зазначений підхід передбачає виокремлення двох типів підстав:

А. Універсальні підстави – це загальні умови допустимості касаційного перегляду, які є релевантними для усіх категорій цивільних справ.

Б. Спеціальні підстави – це умови, специфічні для окремих категорій справ, передусім – малозначних, які визначаються у відповідності до час-

тини третьої статті 389 ЦПК України (наприклад, виняткове значення для заявника та інші).

II. Другий критерій – за видом обмеження – передбачає диференціацію фільтрів за об’єктивно-правовими параметрами, до яких можна віднести:

(1) обмеження щодо категорій судових актів, які можуть бути предметом касаційного оскарження;

(2) обмеження за вартісними критеріями (наприклад, у справах незначної складності чи малозначних справах) [3, с. 86];

(3) обмеження щодо кола суб’єктів, які мають право ініціювати касаційне провадження.

Подібний поділ зустрічаємо у Н. Бететто, яка зазначає, що існуюча практика касаційного суду сама по собі (*ipso facto*) виступає дієвим інструментом фільтрації звернень. Водночас у правовій доктрині широко обговорюється концепція диференційованого доступу до касаційного перегляду, що реалізується через запровадження специфічних критеріїв прийнятності скарг. Серед найбільш поширених підстав для допуску справ до касаційного розгляду дослідниця виокремлює:

<1> вартісні порогові показники предмета спору, які функціонують як обмеження у справах цивільної юрисдикції, коли йдеться про допуск виключно за наявності питання права;

<2> ступінь порушення прав, що виражається у формулюваннях на кшталт «очевидна помилка», «грубе порушення», «серйозне відхилення від правозастосовних стандартів», «неправильне застосування закону» або «порушення конституційно закріплених прав і свобод»;

<3> правова значущість справи, яка оцінюється з точки зору потенційного внеску у формування сталої судової практики або забезпечення єдності її застосування [28, с. 35-36].

Слід зауважити, що наведене розмежування сформульоване авторкою на основі зіставлення підходів до прийнятності касаційної скарги з практикою Європейського суду з прав людини (далі також – ЄСПЛ) щодо критеріїв неприйнятності індивідуальних заяв.

III. Третім критерієм може слугувати ступінь юридичної складності застосування фільтра. У межах цього критерію доцільно розрізняти:

[1] прості касаційні фільтри, зміст яких чітко та вичерпно визначено процесуальним законом (наприклад, пропуск строку на касаційне оскарження без клопотання про його поновлення);

[2] складні (або складені) фільтри, які вимагають здійснення судом додаткового правового аналізу, врахування оціночних понять, судової

практики, рівня обґрунтування доводів заявника, змісту правових позицій Верховного Суду тощо.

Цей критерій перегукується з запропонованим С. Щербаком та С. Мирославським поділом фільтрів на умовні та безумовні. Водночас зазначена нами диференціація акцентує не стільки на наявності або відсутності додаткових умов, скільки на глибині правового аналізу, необхідного для встановлення відповідності касаційної скарги вимогам процесуального закону.

У контексті висвітлених аспектів особливу увагу заслуговує позиція Н. Бондаренко-Зелінської щодо специфіки застосування процесуального фільтра у вигляді класифікації справ як малозначних. Дослідниця обґрунтовано аналізує підстави, які можуть бути покладені в основу визнання справи малозначною, звертаючи при цьому увагу на дефіцит чітких та об’єктивних критеріїв. На її думку, чинний підхід створює ризики порушення принципу пропорційності, оскільки нерідко спостерігається відсутність належного балансу між обмеженням процесуальних прав та метою, яка переслідується запровадженням відповідного фільтра. Така ситуація може мати наслідком істотне звуження доступу до правосуддя у справах, що хоча й формально визнаються малозначними, однак для сторін мають важливе юридичне або фактичне значення [29, с. 176-177].

У рамках поглибленого аналізу процедури касаційного оскарження доцільно виокремити ще один типологізаційний критерій – за функціональним призначенням касації. Такий підхід ґрунтується, зокрема, на позиції Д. Луспеника, який акцентує увагу на потребі раціоналізації касаційного провадження шляхом упровадження системи фільтрів і встановлення процедури допуску касаційної скарги. Вихідним положенням такого критерію є розуміння касаційного перегляду як виняткового механізму, застосування якого є обґрунтованим лише за дотримання таких умов: (1) реалізація принципу повної інстанційності, тобто попереднє вирішення справи судами нижчих інстанцій з ухваленням остаточного рішення; (2) наявність обставин, що вказують на потребу забезпечення єдності судової практики або захисту значущих публічних чи приватних інтересів, що виходять за межі конкретного спору.

Досліджуючи підходи Європейського суду з прав людини до реалізації права на доступ до правосуддя, Е. Борхард (E. Borchard, 1915) виокремлює декілька ключових категорій обмежень, які виникають на етапі відкриття провадження у справі. Зокрема, йдеться про: (а) економічні

бар'єри, зумовлені надмірним фінансовим навантаженням на заявника (зокрема, значними судовими витратами або високою вартістю правової допомоги); (б) юридичні перепони, що охоплюють, наприклад, надто обмежені строки звернення до суду, надмірно формалізовані процедурні вимоги або обмеження щодо предметної юрисдикції [30].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене можемо вести мову про наступні типи підходів науковців до розуміння поняття «касаційного фільтра»:

1) за функціонально-процесуальним (інструментальним) підходом касаційні фільтри розглядаються як передбачений процесуальним законодавством механізми обмеження доступу до касаційного оскарження (С. Фурса). Фільтр розглядається як практичний засіб зменшення навантаження на касаційний суд, через недопуск справ без «касаційного інтересу».

2) за категоріально-понятійним підходом процесуальні фільтри розглядаються як категорія доктрини, категорія законодавства або судової

практики, яка не завжди має чітке нормативне закріплення (О. Світлична);

3) за порівняльно-правовим підходом поняття фільтра розкривається призму досвіду зарубіжних країн;

4) критико-аналітичний підхід. Він характерний для більшості науковців та пов'язаний з аналізом проблем застосування касаційних фільтрів;

5) за аксіологічним підходом. У цьому підході допуск до касаційного перегляду розглядається не лише з формально-юридичних позицій, а передусім з огляду на ціннісні (аксіологічні) орієнтири – як для особи, так і для суспільства.

Наявність такого широкого переліку підходів науковців щодо поняття та змістовного наповнення терміно-поняття «касаційний (процесуальний) фільтр» створює неоднозначність у його розумінні. Вказане зумовлює необхідність подальших наукових пошуків, які, на наше переконання, повинні бути здійснені у напрямку розроблення повноцінної класифікацій або типологізації фільтрів та формування уже на цій основі повноцінної дефініції.

Список літератури:

1. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду у справі від 31 серпня 2018 року № 610/619/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76349735>
2. Ухвала Верховного Суду у складі судді Касаційного цивільного суду у справі від 27 травня 2019 року № 465/5360/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82246917>
3. Щербак С., Мирославський С. Касаційні фільтри в цивільному судочинстві. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. Вип. 1 (3). С. 82-93. DOI: 10.15804/CPLS.20223.10
4. Алєнін Ю. П. Початок досудового розслідування за КПК України 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 198-203.
5. Глущенко С. В. Окремі питання касаційної перевірки судових рішень у цивільних справах. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 91-95.
6. Ткачук О.С., Глущенко С.В. Сучасне реформування судової системи України в аспекті єдності суду касаційної інстанції. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. №1(4). С. 95-106.
7. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія; за заг. ред. В. В. Комарова. Х. : Харків юрид., 2008. 928 с.
8. Ємельянова І. Апеляційний і касаційний перегляд судових рішень в цивільному судочинстві: теоретичні та практичні аспекти. *Право України*. 2004. № 2. С. 16-21.
9. Ємельянова І. І. Теоретичні та практичні аспекти апеляційного і касаційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. *Офіційний вебсайт Міністерства юстиції України*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1699 (дата доступу: 11.04.2025).
10. Кройтор В. А. Принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 198-205.
11. Шутенко, О. В. Проблеми диспозитивності в цивільному судочинстві : автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2003. 21 с.
12. Гарієвська М.Б. До питання про дискреційні повноваження суду у процесі доказування. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 117-129.
13. Гусаров К. В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2011. 431 с.
14. Гусаров К. Допуск до оскарження судових рішень як процесуальний фільтр у цивільному процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1082, Вип. 16. С. 183-186.

15. Гусаров К. В. До питання визначення суду касаційної інстанції у цивільному судочинстві. Університетські наукові записки: *Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2008. Вип. 3. С. 82-86.
16. Ахмач Г.М. Доступність правосуддя у цивільному судочинстві: проблемні питання на стадії відкриття касаційного провадження. *The global systemic crisis: new milestone in development or an impasse? : The International Scientific and Practical Congress of Economists and Jurists*. ed.dep.: Geneva (Switzerland), Minsk (Republic of Belarus), Odessa (Ukraine), 2015. С. 201-204.
17. Ахмач Г. М. Застосування процесуальних «фільтрів» під час перегляду судових рішень у касаційній інстанції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 68-71.
18. Рогач О. Проблеми застосування окремих процесуальних фільтрів в адміністративному судочинстві та їхня відповідність принципу домірності. *Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики. Соціальні права. Виклики воєнного часу* : зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків : Право, 2023. С. 367-371.
19. Торбас О. О. Порядок оскарження слідчим відмови прокурора у погодженні окремих клопотань згідно з КПК України. *Sciences of Europe*. 2020. № 57(3). С. 12-14.
20. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Х. : Право, 2010. 256 с.
21. Луспеник Д. Не слід боятися нового, або П'ять безпідставних пересторог щодо запропонованих змін до процесуальних кодексів. *Закон і бізнес*. №23 (1321) 10.06-16.06.2017. URL: https://zib.com.ua/ua/print/129038-pyat_bezpidstavnih_perestorog_schodo_zaproponovanih_zmin_do_.html (дата доступу: 08.04.2025).
22. Актуальні питання цивільного судочинства у світлі судової реформи в Україні : монографія / С. В. Ківалов, Н. Ю. Голубєва, І. В. Андронов та ін.; за заг. ред. Н. Ю. Голубєвої ; НУ ОЮА.Одеса : Юридична література, 2017. 212 с.
23. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядках : монографія. Х. : Право, 2010. 352 с.
24. Рутвян К. Компетенція найвищого суду у порівняльно-правовому аспекті. *Молодий вчений*. 2019. № 11(2). С. 381-386.
25. Кравченко С., Яновська О. Перегляд судових рішень у кримінальному процесі України як реалізація принципу *restitutio in integrum*. *Право України*. 2018. № 8. С. 123-138.
26. Білоус К. В. Малозначні справи у цивільному судочинстві: дис. ... докт. філософії в галузі знань 08 «Право»; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2023. 235 с.
27. Колісник О. В. Проблеми визначення критеріїв малозначності справ. *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення*: збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 листопада 2018 року), Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханик-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 46-51.
28. Берето Н. Доступ до суду касаційної інстанції та касаційні фільтри в світлі стандартів Ради Європи. *Слово національної школи суддів України*. Спеціальний випуск. 2020. С. 25-49. DOI 10.37566/2707-6849-2020-5
29. Бондаренко-Зелінська Н. Інститут малозначності справ в цивільному судочинстві України як перешкода для ефективної реалізації принципів верховенства права та доступності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 172-178.
30. Borchard E. *The Diplomatic Protection of Citizens Abroad: Or, the Law of International Claims*. Banks Law Publishing Company. 1915. 988 с.

Adamchuk N.V. CASATION FILTERS AS AN INSTRUMENT OF MULTIDIMENSIONAL CONTROL IN THE CIVIL PROCEDURE OF UKRAINE

The article presents a comprehensive study of the phenomenon of cassation filters as a key element of the procedural mechanism of multidimensional control in the civil justice system of Ukraine. Despite the legislative regulation of cassation proceedings in the current procedural law, their practical application remains unpredictable and has sparked considerable scholarly and practical debate. This necessitates a thorough theoretical and methodological reflection on the concept of a «procedural (cassation) filter» as both a doctrinal and jurisdictional construct. Purpose of the Study. The main objective of the research is to identify methodological approaches to defining the legal nature of the procedural (cassation) filter, to systematize its functional purpose, and to classify existing approaches to understanding this phenomenon within Ukrainian legal scholarship. Research Methodology. The study applies a combination of general scientific and special legal methods, including the dialectical, systemic-structural, comparative legal methods, as well as methods of logical analysis and synthesis. This approach ensures a multi-level understanding of the subject matter.

Key Findings. *The analysis reveals that the term «cassation filter» or «procedural filter» is widely used in legal doctrine, yet it lacks a clear definition in positive law. Its meaning is revealed through a combination of legislative design and the discretionary interpretative practices of the Civil Cassation Court of the Supreme Court. The study identifies several models of filtering, ranging from formal-procedural (e.g., the requirement to exhaust appellate remedies) to substantive (e.g., public interest, legal uncertainty, novelty of legal issues). Five main scholarly approaches to defining cassation filters are typologized: (1) functional-procedural (viewing filters as a tool of judicial control and case selection); (2) conceptual-definition based (analyzing the term through legal definitions); (3) comparative legal (exploring foreign models of limited cassation review); (4) critical-analytical (assessing effectiveness, rationale, and risks of filtering mechanisms); (5) axiological (focusing on values such as justice, access to court, and balancing of interests).* **Research Outlook.** *The study concludes that further theoretical and practice-oriented development of the classification of cassation filters is essential in order to formulate a coherent definition of this phenomenon as a tool of selective access to cassation review under principles of judicial efficiency, legal certainty, and procedural fairness. This research contributes to the formation of a comprehensive theoretical foundation for understanding cassation filters as an integral component of procedural justice and legal predictability in civil litigation.*

Key words: cassation filters, civil procedural law, legal doctrine, Supreme Court, procedural barriers.